

Kieffer-Kostanecka, Maria / Kostanecki, Stanisław

"La Commedia" Dantego - egzemplarz z
1487 r. w Bibliotece im. Zielińskich
Towarzystwa Naukowego Płockiego

Notatki Płockie 28/3-116, 3-6

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

„La Commedia” Dantego – egzemplarz z 1487 r. w Bibliotece im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego

Według aktualnych danych Katalogu Centralnego Biblioteki Narodowej w Warszawie — w bibliotekach polskich na terenie całego kraju znajduje się 6 egzemplarzy piętnastowiecznych wydań *Komedii*, a mianowicie:

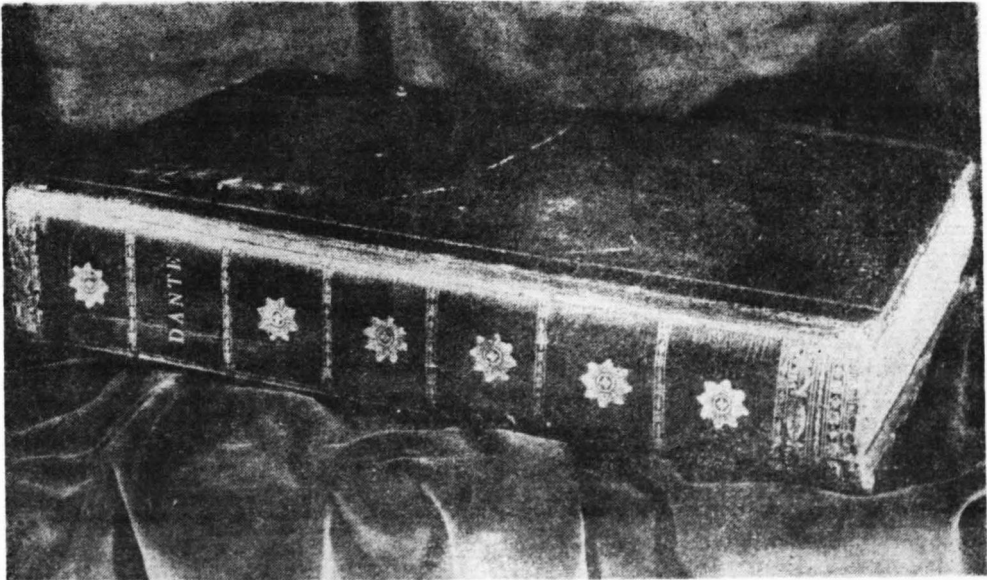
- 1) Wydanie z 1481 r. Wrocław, Ossolineum
- 2) Wydanie z 1487 r. Kraków, Biblioteka Czartoryskich
- 3) Wydanie z 1487 r. Płock, Biblioteka im. Zielińskich TNP
- 4) Wydanie z 1491 r. Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka
- 5) Wydanie z 1493 r. Kraków, Biblioteka Czartoryskich
- 6) Wydanie z 1497 r. Kórnik, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk.

W Bibliotece im. Zielińskich TNP, liczącej około 170 tysięcy woluminów, w tym przeszło 13 tysięcy starodruków z XV—XVIII wieku, znajduje się jeden z dwóch egzemplarzy w Polsce *Komedii* z 1487 r. To dzieło Dantego trafiło do Płocka jako dar Ludwika Kunkla,

warszawskiego przemysłowca i bibliofila, dla Towarzystwa Naukowego Płockiego. Ofiarował on w 1918 roku starannie dobrany i utrzymany księgozbiór liczący 2 000 woluminów dzieł z XV—XIX w., w którym m.in. znajdowała się *La Commedia*.

Wymiary płockiego egzemplarza są następujące: długość okładki — 35,5 cm, szerokość — 23,5 cm. Oprawa z końca XVIII w.: czerwony safian ze złoceniami, z napisem „Dante” na grzbiecie okładki. Egzemplarz liczy 310 kart bez jednej czystej na końcu. Pierwszą kartą jest rejestr. Na tej karcie odcisnięto dwie pieczętki: „Dar L. Kunkla” i: „Biblioteka im. Zielińskich”. Na końcu ostatniej karty, obok sygnetu drukarskiego z inicjałami B.B. znajduje się następujący kolofon:

„Fine del comento di Christophoro Lan//dino Fiorentino sopra La Commedia di Danthe poeta excellentissi//mo et impresso in Bressa per //Boninum de Boninis di Ra//guxi a di ultimo di //Mazo. M.CCCC.LXXXVII//

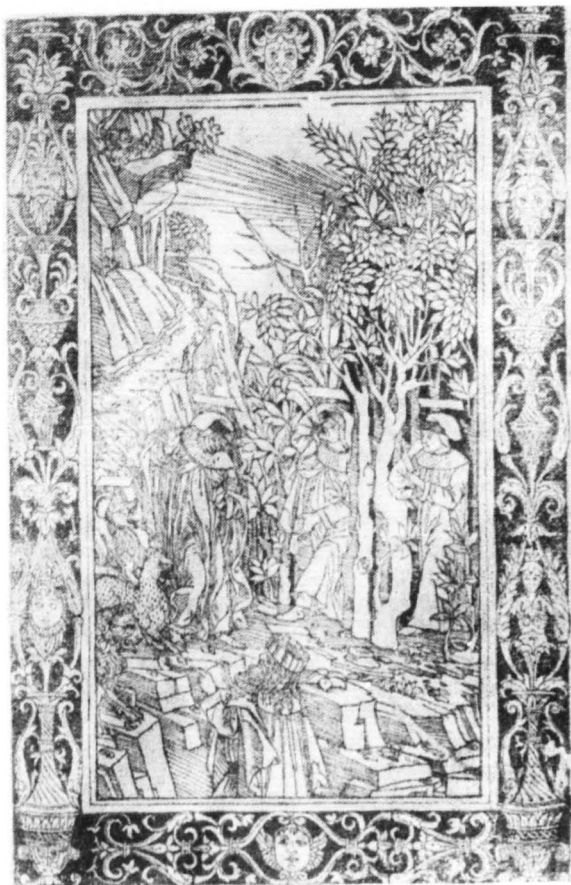

La Commedia Dantego — egzemplarz z 1487 r. w oprawie safianowej z XVIII wieku.

Na niektórych marginesach znajdują się uwagi starannie wykonane ręcznie. Egzemplarz jest dobrze zachowany mimo drobnych stosunkowo defektów: brak jednej karty w składce kk, karta l6 jest uszkodzona i uzupełniona ręcznie,

na karcie kk6 verso (na odwrocie drzeworytu recto) brakuje części tekstu.

Ta blisko pięćsetletnia księga, zawierająca poemat Dantego, jest dziełem sztuki typograficznej wysokiej klasy. W szczególności dotyczy to rycin i układu tekstu.

Ilustracja do pieśni pierwszej (wstępnej) części *Inferno*. Dante (trzy wejścia) błąka się w ciemnym lesie. Po wyjściu z niego usiłuje wejść na górę świetlaną, lecz wstępu na nią bronią mu trzy dzikie zwierzęta: pantera (tu alegoria rozwiązłości), lew (allegoria pychy) oraz wilczyca (allegoria chciwości). Na pierwszym planie pojawia się Wergiliusz, który proponuje Dantemu wspólną wędrowkę przez piekło i czyszciec. Nad głowami Dantego i Wergiliusza znajdują się białe prostokąty, na których według zamierzenia wydawcy miały być wypisane ich imiona. Zostało to wykonane na niektórych następnych rycinach w stosunku do obu poetów i innych postaci poematu.

Wszystkich drzeworytów jest 68, z czego 34 w części *Inferno*, 33 — w części *Purgatorio*, a 1 — w części *Paradiso*. Każda z trzech części *Komedii* liczy po 33 pieśni, a razem z pieśnią wstępną jest ich 100. Prawdopodobnie miało być tyleż drzeworytów, czyli 100. Z nieznanych nam jednak przyczyn (może śmierć drzeworytnika?) część *Paradiso* została zilustrowana tylko jednym drzeworytem.

Niektóre jednak z wyżej wymienionych drzeworytów powtarzają się. Drzeworyt na karcie h jest prawie identyczny z ryciną na karcie 1_s, różni się tylko jednym szczegółem: na karcie h recto jest napis: „Anastasio//Papa Guardo”, na karcie 1_s verso zamiast tego napisu jest studnia z napisem ręcznie wykonanym: „Simon mago”. Ze studni tej wystają nogi człowieka zanurzonego w niej głową. Drzeworyt recto na karcie ee₄ powtarza się na karcie gg₇ verso, drzeworyt na karcie 11_s verso

powtarza się na karcie mm₃ verso i na karcie nn verso, a więc są aż trzy jego odbicia. Prócz tego drzeworyt recto na karcie p₂ ma błędny napis *Purgatorio*, chociaż znajduje się w części *Inferno*, a drzeworyt na karcie nn z napisem *Inferno* znajduje się w części *Purgatorio*.

Jak z powyższego wynika, drzeworytów — oryginałów było 64, a kopii 4. Jednak trzeba podkreślić, że w ramach poszczególnych całościowych (z jednym wyjątkiem) drzeworytów ich twórcy przedstawili znacznie więcej epizodów z *Komedii*, gdyż na wielu rycinach Dante i Wergiliusz, oglądający różne sceny z *Inferno* i *Purgatorio*, są przedstawieni dwukrotnie, trzykrotnie, a niekiedy nawet czterokrotnie.

Ryciny egzemplarza płockiego są w bardzo dobrym stanie. Reprezentują one różny poziom: od poprawnej techniki do wysokiego kunsztu. A więc wykonane zostały nie przez jednego ilustratora. Być może było tych drzeworytników trzech. Jeden z nich, wykonawca drzeworytu na karcie folio n₂ recto, reprezentuje szczególnie wysoki poziom artystyczny.

Maszkary na bordiurach drzeworytów wskazują, że ilustracje *Komedii* zostały wykonane w pełnym renesansie włoskim.

Ilustracja do pieśni dziewiętnastej części *Inferno*. Siedzący Dante i Wergiliusz oglądają męki ludzi, którzy za życia grzeszyli symonją. Pośrodku studnia, z której wystają nogi człowieka zanurzonego w niej głową, Napis ręcznie wykonany informuje, że jest to Szymon Mag.

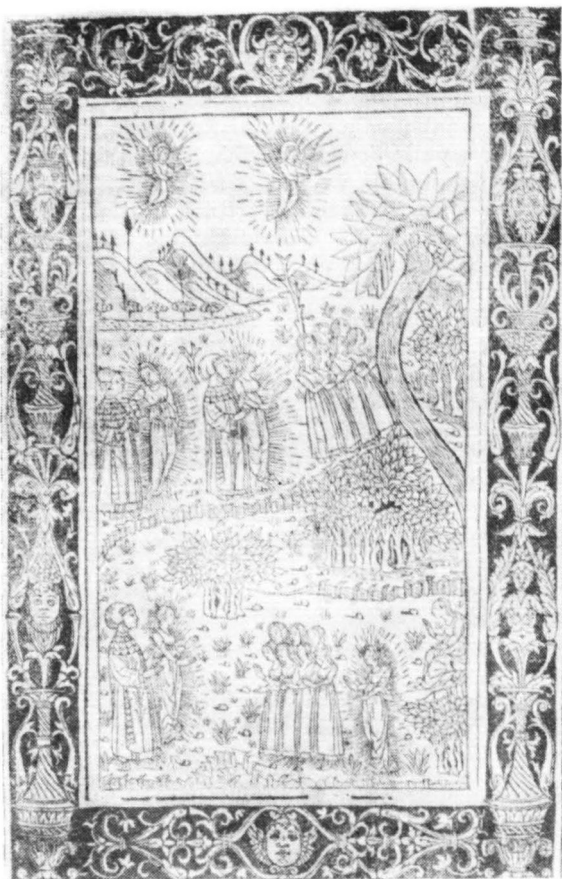
W egzemplarzu plockim 27 drzeworytów części *Inferno* zostało pokolorowanych. Kolorowanie to jest współczesne drzeworytom. Jednak jest ono prymitywne i niestaranne. Widać to wyraźnie np. na drzeworycie na karcie folio k₂ verso.

Ludwik Krzywicki, wybitny polski uczonec, w swoich wspomnieniach o rodzinnym mieście Płocku zanotował ciekawą wiadomość. Było to we wrześniu 1918 roku, podczas wizyty w Płocku nuncjusza papieskiego, Achillesa Rattiego. Gość zwiedzał również Bibliotekę im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego: „A wśród starych druków znalazła się książka, której obecność w Płocku zdziwiła nuncjusza Rattiego, późniejszego papieża Piusa XI. Przeglądając tamtejsze „skarby” wyraził swój podziw, iż w takiej miejscinie, leżącej poza uczęszczanymi traktami, znajduje się tyle cennych dzieł, a między nimi książka, o której sądził, że istnieje na świecie tylko w liczbie 3 okazów. Obecnie w Płocku przybył czwarty”¹.

Chodziło tu o egzemplarz *Komedii* z 1487 roku, gdyż w innej publikacji² znajduje się na-

Ilustracja do pieśni dziewiątej części Purgatorio. Znużony wędrowką Dante zasypia. Za chwilę stojąca obok Wergiliusza św. Lucja przeniesie Dantego we śnie do bramy czyśćca. Pilnuje jej anioł — strażnik. Dante i Wergiliusz po schodach o trzech stopniach: z marmuru, granitu i porfiru zbliżają się do anioła, by go poprosić o wpuszczenie do czyśćca.

Ilustracja umieszczona pod napisem *Paradiso* między prologiem komentarza do części *Paradiso* a pierwszą stroną tekstu i komentarza tej części: zawiera elementy z trzydziestej trzeciej pieśni Purgatorio, której akcja rozgrywa się już na terenie raju ziemskiego. Dante i Beatrycze (w dwóch ujęciach) słuchają psalmu w wykonaniu siedmiu dziewic, a następnie poprzedzani przez ten chór posuwają się w kierunku raju niebieskiego. Przed nimi drzewo mistyczne, nad nimi dwaj aniołowie.

stępująca informacja: „Nadmienić należy, że mons. Ratti zwiedzał Tow. Naukowe, gdzie jako bibliotekarz watykański zwrócił szczególną uwagę na rzadkie okazy bibliofilskie, między innymi jedno z rzadkich wydań Dantego”.

We wspomnieniach Krzywickiego, spisanych po wielu latach, zdarzają się nieścisłości, związane z zawodnością ludzkiej pamięci, nie jest więc pewne, czy Achilles Ratti mówił w Płocku o ilości 3–4 egzemplarzy z 1487 roku *Komedii*. Tym bardziej, iż Krzywicki nie był świadkiem wypowiedzi Rattiego, a tylko ją powtórzył na podstawie opowiadania innej osoby.

Pewne jest tylko, że ówczesny dyrektor Biblioteki Watykańskiej, Ratti, powiedział, że egzemplarz plocki należy do rzadkich.

Gesamtkatalog der Wiegendrucke w tomie 7 wydanym w 1938 roku wymienia 61 egzemplarzy *Komedii* z 1487 roku z zaznaczeniem, w których miastach i w których bibliotekach się znajdują. M. in. *Gesamtkatalog* podaje, że egzemplarze takie są: w Brescii (gdzie były drukowane) — 1, we Florencji — 3, w Paryżu

— 2, w Rzymie — 4 (w tym 1 w Watykanie), w Waszyngtonie (w Bibliotece Kongresu) — 1 (z defektem), oraz w trzech tylko miastach krajów słowiańskich: w Leningradzie, w Zadarze (Jugosławia) i w Krakowie. Egzemplarz płocki nie jest wymieniony. Informację katalogu uzupełnia wzmianka, że jest jeszcze kilka egzemplarzy — bez zaznaczenia jednak, gdzie one się znajdują. Ponadto *Gesamtkatalog* informuje jeszcze o unikatowym egzemplarzu próbnym. Opisał go Charles Gérard w artykule *Un exemplaire exceptionnel du Dante de Brescia de 1487*, zamieszczonym w czasopiśmie «La Bibliofilia» z 1902—1903 r. Egzemplarz ten różni się niektórymi elementami od egzemplarzy normalnej edycji. W szczególności w nim tylko na karcie folio 1_s verso znajduje się drzeworyt przedstawiający 3 ujęcia stojących postaci: Dantego i Wergiliusza, oglądających 3 epizody z *Inferno*. Według Gérarda, wykonała drzeworyt ta sama mistrzowska ręka, która wykonała rycinę na karcie folio n₂ recto normalnej edycji, a więc występującą również w egzemplarzu plockim. Natomiast na karcie folio 1_s w egzemplarzu plockim jest drzeworyt przedstawiający tylko jedno ujęcie siedzących Dantego i Wergiliusza, oglądających scenę z *Inferno*.

W związku z powyższym karta folio 1_s w egzemplarzu plockim nie może być określona jako karta z egzemplarza wariantu B, którą to formułą określa się egzemplarz opisany przez Gérarda. Pod tym więc względem trzeba spro-

tować wzmiankę o egzemplarzu plockim, znajdującą się w katalogu inkunabułów w Polsce: *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*. Ossolineum 1970, który zalicza egzemplarz plocki do wariantu A (normalnej edycji) z wyjątkiem karty folio 1_s należącej do wariantu B.

Jednak egzemplarz plocki nie jest również identyczny z egzemplarzem z Biblioteki Czartoryskich zaliczanym do wariantu A. Egzemplarz z Biblioteki Czartoryskich posiada niekolorowane wszystkie drzeworyty, natomiast egzemplarz plocki ma 27 drzeworytów kolorowanych. Jest prawdopodobne, że kolorowanie to zostało wykonane w ramach prac edytorskich w Brescii w 1487 roku, a więc byłoby to inny jeszcze, niż opisany przez Gérarda egzemplarz próbny. W tym wypadku można byłoby go nazwać wariantem C. Z tego wariantu wydawca prawdopodobnie zrezygnował, gdy stwierdził, że kolorowanie drzeworytów było próbą nieudaną.

Od pierwszej informacji o plockim egzemplarzu w 1918 r. wiedza nasza o nim posunęła się naprzód, jednak temat ten nie został jeszcze wyczerpany. Wciąż np. pozostają nieznane osoby ilustratorów poematu, a także przyczyny, dla których część *Paradiso* została wydana w szacie innej niż dwie poprzednie. Te kwestie oraz sprawa wariantu C zachęcają do dalszych badań, w wyniku których mogą wyjść na jaw nieznane nam obecnie szczegóły.

* * *

Cennej konsultacji w sprawie rycin „Komedii” Dantego udzielił nam ks. dr Lech Grabowski, dyr. Muzeum Diecezjalnego w Płocku, za co serdecznie dziękujemy.

BIBLIOGRAFIA

Ch. Gérard, *Un exemplaire exceptionnel du Dante de Brescia de 1487.*, «La Bibliofilia» IV 1902—1903.

Gesamtkatalog der Wiegendrucke, Band 7, Leipzig 1938. *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, Ossolineum Wratislaviae 1970.

L. Krzywicki, *Wspomnienia*, Tom I, Warszawa 1957.

W. Preisner, *Dante i jego dzieła w Polsce [...]*, Toruń 1957.

T. Swiecki, F. Wybult, *Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej*, Toruń 1932.

PRZYPISY

¹ L. Krzywicki, *Wspomnienia*, Warszawa 1957, t. I, s. 127.

² T. Swiecki, F. Wybult, *Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej [...]* Toruń 1932, s. 251.